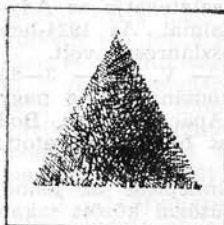

Ady Endre

Alig tudom elfogódottságomat leküzdeni, ha arra gondolok, hogy azon a helyen, abban a városban kell az új magyar lírai szemlélet megteremtőjéről megemlékeznem, ahol gyermekszemei az emberi élet és a természet jelenségvilágát először szívták fel magukba. Még áll a dísztet, ahol ennek a csodálatos életnek boldog korszaka lejátszódott. Nyomról nyomra végig tudnánk kísérni lépteit az iskolából hazatért diáknak: a kövek, melyekre egykor lépett, talán még meg sem mozdultak helyükből, ugyanazok a házak állnak virágcserepes, nyitott ablakaikkal, amelyeken át egyszer idegen családi életek hívó, igézetes titokzatosságára pillantást vetett; ugyanazoknak a fák-

nak lombja suttog fejük fölött, ugyanazok a harangszavak, vágyak és elhívások szállnak a város levegőjében, s ha most élne, s mint vakációzó diák érminszenti otthonába sietne, minden úgy fogadná, mint régen, a régi ház, a régi kert és a régi drága jó szülők... És mégis hol van már ő tőlünk? Lehet-e az időváltozásoknak, az eseményeknek, az emberi élet élményeinek nagyobb méreteit és nagyobb messzeségét elképzelni, mint azt a három évtizedet, amely a diák Adyt elválasztja a halhatatlan költő Adytól, akinek lírai élete és egész álomvilága már mindnyájunk közkincsévé vált s pártoskodó mérlegeléseken gyözedelmeskedve, azokba a régiókba emelkedett, ahol a felsőbbleges művészi formák élik a maguk elmúlhatatlan örök életüket?

Jó volt idejőnnünk ebbe a városba, ahol a köveken, fákon és házakon a mindig élő múlt lehelete él; jó volt itt megjelenünk az Ady-szülők előtt, akiknek szeméből, ajkáról még ránk mosolyog a két élet, amelynek szerelmes egybeolvadása bennünket Ady Endrével megajándékozott. A fergeteges idők után legalább egy magános, magas csúcsot találtunk, ahonnan nézve tisztán bontakoznak ki előttünk eseményeknek és időknek szédületes forgatagai még akkor is, ha a bölcs látásra, a megértésre erőnk és képességünk nem volna elegendő. Itt nem mi beszélünk, hanem csak megszólaltatjuk e szent hely sugallatait. Eljöttünk nagyon messziről ide e bűvös tükörhöz, amely még ifjan, életkezében őriz meg egy arcot. A nagy változások tengeréről visszakötünk az Ér partjára, s egy tekintettel átöljeljük az utat, amelyet a kis patak a végtelenségek óceánjáig megtett. Ady Endre jelentőségét a magyar irodalomban ma már mindenki nyilvánvalóan érzi. Vannak ugyan még kritikusok, akik atavisztikus meg nem értéssel verseinek homályosságáról, hazafiatlanságáról beszélnek, de ezekkel ma már nem lehet komolyan foglalkozni. A rosszhiszeműeket közöttük, akik a mai háború utáni idők értékelésének zűrzavarát kihasználva, tudatos propagandát űznek ellene, elhallgattatják majd azok a közeli idők, amikor Adyt dicsérni jó konjunktúra lesz; ami pedig a jó-hiszemű meg nem értőket illeti, azokon viszont bajos segíteni. Minden új fordulatokban gazdag időnek megvannak a halott-lelkű kortársai, akikről az idő tanulmányai lesiklanak, mint víz a falevélről. Élni és megélni nem jelent ugyanannyit. Az emberek átlaga irtózik a szép szokatlan formáitól, amelyek a lelket csak felzavarják anélkül, hogy magasabb rendű összhangig elvezetnék. A korok új lelkét a kiválasztott zsenik önnön életük feláldozásával teremtik meg, és kis számú híveik fokozatosan, legtöbbször legmélyebb tartalmának föláldozásával tudják a nagy tömegekkel elfogadtatni. Ady Endre ma a népszerűsítésnek ezen az útján van. A legolvasottabb és legkeresettebb költő mindenütt a világon, ahol csak magyar szó él. Az idő számára beteljesedett. Az emberek elérkeztek oda, ahol zsenije sokáig társatlanul, egész fajunk létkérdéseivel egyes-egyedül vívódva, előttünk szárnyalt. Annak idején, amikor az Új Versek s a Vér és Arany szokatlan muzsikájú, ismeretlen távlatokat sejtető versei először láttak napvilágot, volt annak némi jogosultsága, hogy az emberek homályosságáról beszéltek. Emlékezhetünk magunk is, hogy egy-egy versével milyen konok harcot kellett folytatnunk, amíg rejtett szépségébe behatolni tudtunk. Nem volt elég ahhoz, hogy ismertük Baudelaire-t, Verlaine-t, hogy tudtunk a német s a francia szimbolista líra harcairól és eredményeiről. Ady költészete szuverén és tisztán magyar talajból gyökerezett jelenség volt. Egy külön világot jelentett, mely felsőbbrendű gyönyöröket ígért, de az intuíció áldott malasztja nélkül határai közé senkit sem eresztett. És ma

megdöbbenve kérdezzük ugyanazoknál a verseknél, amelyeket egykor érthetlenségnek találtunk, hogy vajon milyen vakság gátolhatott meg bennünket e kristálytisza versek, e napszines világossággal elárasztott látomások rögtöni fölismerésében? Onmagunknak e sajátosság átváltozása egyenesen rámutat Ady költészetének egyik legjelentősebb tulajdonságára. *Minden verse, minden írása egy új világszemléletet hirdetett, amelyet a költő a maga teljességében átélt, s áldott intuícióval tisztá művészetté álmódott már akkor, amikor még ezt a szemléletet indokoló sorsfordulat a jövő sűrű fátylai alatt pihent.* Egész élete ennek a magasztos, de kegyetlen rendeltetésnek áldozata volt. Mi mindnyájan, akik kortársai voltunk, nyugodtan éltük a magunk életét, s nem is gondoltunk arra, hogy a látóhatáron túl új égbolt alakul, ismeretlen erők csoportosulnak, soha nem látott felhők gyülekeznek, amelyek egyik napról a másikra kifordított életünkre borulnak, s megmásítják eddig vallott gondolatainknak, érzelmeinknek megszokott rendjét. Ot azonban mégvészi magáraébredésének első pillanatától fogva kinozta, gyötörte a végzetnek csak tőle látott értelme. Azóta mi is megtanultuk, mit jelent az, ha egyéniségünket örvényeibe sodorja a közéleti vihar. Csakhogy mi együtt, a szenvedésnek és a felelősségnek közös megosztásával éltük meg a történeti idöket, míg ő egyes-egyedül állt harcba a titkos jövőjével, egyes-egyedül tárta oda egész idegrendszerét, ezt a sokhúrú, csodálatos hangszert, hogy a végzet szele a jövő dalait, a jövő vizsgáztatásait eljuttassa rajta.

Ady Endre nemcsak költő volt, hanem világszemléletalkotó is. Számára az egész világ mást jelentett, mint a mi számunkra. A mi világunkat a logika rendje építette körénk, amely visszatolja a természet nyugtalanító misztériumait, a dolgok jelentőségét fakóra szinteleníti, és merev kliséket állít oda, ahol természetfölötti valóságok élnek a maguk rejtélyes életét. Ady Endre túllátott az élet hamis kulisszáin. A mi mérsékelt égövi klímánk az ő szemében trópusi vidékek buja termékenységében és lázas kiteljesedéseiben mutatkozott. Mindent másképp látott, másképp érzett, mint mi, s ösztönös művészi *tehetsége arra sarkallta*, hogy ezt a tőlünk idegen látomásvilágot a mi nyelvünkre fordítsa, a mi számunkra megközelíthetővé tegye. Egyedül állott a maga külön világában, amelynek a mi világunkká kellett lennie, s egyedül kellett ennek a világnak minden problémáját megélnie, hogy a mi életünk részévé is lehessen.

Csak a nagy alkotó lírikusokra esik a művészi hivatásnak ily súlyos keresztje, melyért cserébe mindig az egyéni élet feláldozása jár. Ady Endre emberi élete éppen úgy beleolvadt, átértékesült a magyar líra fejlődésében, mint akár Csokonai vagy Petőfié. Ők hárman találták meg a magyar fájdalomnak, a magyar sorsnak legsajátosabb hangjait, s a nemzeti költészet másfél-százados fejlődésének útján e lírai szándéknak egy, a világműveltséggel ölelkező és mégis gyökeréig magyar epekedésnek megvalósulásai. Ha a tulajdonképpeni lírikus költészetet jellemezni akarom a magyar irodalomban, elég ennek a három zseninek kezét egymásba fűznöm, s vele átíveltem irodalmi fejlődésünknek százötven éves időszakát. *Csokonai*ban minden még csak szándék, heroikus nekifeszülés és lázas álmódózás. Ő a hajnala annak a napnak, amely Petőfi költészetében delelőjére száll, s Adynál színes, ezer fényárnyalattal tündöklő alkonyatban hajlik alá. Mind a hárman egész életüket vetették bele költészetükbe, s mind a hárman fiatalon szereztek vérrel írott költeményeikkel halotti párnát maguknak. Ha *művészetüknek feláldozott egyéni életüket, egyéni boldogságukat* keressük, akkor Csokonai, Petőfi és Ady élete három vércsepp csupán azon az úton, amelyen a magyar líra soha sem sejtett magaslatoig emelkedett.

De sem Ady költészetét nem körvonalaztuk eléggé, sem pedig a fellépésével támadt irodalmi újjászületésnek okaira nem világítottunk rá teljesen, ha lírájának csak azt az egy vonását emeljük ki, hogy új világszemléletet hozott magával. Lehetetlen Ady visszhangját és Ady harcát igazi nagyságában fölmérnünk, ha nem festjük alá a kort, az irodalmi viszonyokat, amelyeken költői egyénisége reliefbe domborul.

Közvetlen, az élet nagy kérdéseivel szemtől szembe szálló lírájának hangját ütötte meg olyan idöben, amikor egy hosszúra nyúlt epigonkorszak gyermekpoézissá szintelenítette le a költészetet. Megdönthetetlen törvénycikkébe foglalva uralkodtak a magyar költészet legnagyobb, legnemesebb korszakának hagyományai, amelynek utolsó kincshordója Arany János volt, de a gazdag formakészlet az egyéni inspirációban *szűkülőködő* költöket inkább lekötötte, semmint eredeti kezdeményezésre ösztönözte volna. A lírai költészet legnagyobb problémái [...] holtta fagyva meredtek ebben a költöietlen világban, amely a külső formának szolgai utánzásában elfeledte, hogy akármelyik korszak költészetének csak egy kötelező hagyománya lehet, s ez az *egyéni* gondolatnak, az *egyéni* érzéseknek az élet jelenléteiben való szimbolizálásában áll. A természetudományos gondolkozásmód, a

regényből kiinduló naturalisztikus irányzat csak erősítette a lírai költészetnek meddőségét. A vers lassanként irodalmi szempontból a legalsóbbrendű műfajok közé csúszott, amelynek egyetlen értelmét egy-egy akadémiai pályadíj, valamely ünnepi alkalom, vagy szöveget igénylő cigánymuzsika adott.

Külföldön ezzel szemben a naturalizmus már rég megbukott, s a halálos csapást rá éppen az életnek eddig elhanyagolt forrásaiból merítő lírai föllendülés mérte. Londonban a prerafaelisták állították fel az élet új eszményképét, Párizsban Mallarmé gyűjtötte maga köré az újraértékelt Baudelaire-re s a felfedezett Verlaine-re esküdő fiatal szimbolistákat, s Németországnak majd mindegyik műveltségi központjában költői iskolák alakultak, amelyek a kíméletlenül összetört régi versformák fölé új ritmusok, új ihlettségek világát építették.

Nálunk éppen tiz esztendőre volt szükség, hogy a nyugat-európai irodalom forradalma az epigonjainktól emelt magas falakon átsapjon. *És ennek a világot-irodalomba való kapcsolódásnak megvalósítója Ady Endre volt.* Nem akarunk igazságtalanok lenni azokkal a szórványos *kezdeményezésekkel* szemben, amelyek e tekintetben Ady fellépése előtt történtek, s amelyek éppen Adyra nézve is figyelemgerjesztők voltak, de ezek oly szűk körben s annyira csupán az ismeretetés határai között mozogtak, hogy általános irodalmi szempontból jelentőségük nem lehetett.

Ady első budapesti verskötetei a tett megmásíthatatlan erejével emelték a lesüllyesztett magyar irodalmat a nyugat-európai irodalom szintjére. Hangja, állásfoglalása és hite az új költészetben oly határozott volt, hogyha egyebet nem, legalább kételkedést, legalább riadalmat ébresztett irodalmi tekintélyeinkben. Verseivel az irodalmi irány kérdése egyelőre hosszú időn át levonhatatlanul *irodalmi* életünk napirendjére került, általános érdeklődést ébresztett eddig nálunk teljesen ismeretlen külföldi írók iránt, s bátrakká tette azokat a költőinket, akik új hangszerrel, új énekmondásra odáig hiába vágyakoztak.

Ady fellépése tehát költészetünkben nemcsak új világszemléletet jelentett, hanem bekapcsolódást is a nyugat-európai irodalmi áramlatokba. [..]

Sokan szemére vetették álmodozó Párizs-rajongását, türelmetlen, szinte tünetésszámba menő kikívánczozását a nyugati Babelbe, s teljes hozzá nem értéssel a francia szimbolistákban akarták Ady titokzatos eredetű költészetének nyitját megtalálni. Mily alaptalan vádak ezek a magyarság problémáit gyötrőde élő költővel szemben, aki párizsi mámorában egy pillanatra sem tudta elfelejteni kálváriás magyar küldetését; fájának, szülőföldjének tragikus üzenetét. *Nyugatnak orchideás élete* csak álomkép volt számára, amelyhez epekedő ajkát alighogy hozzáérintette; *de a magyar ugar, a kipányvázott csikónak vergődő lelke, akárhogy is lázadozott ellene, ő maga, az élete, szívének legigazibb dobbanása volt.*

Ady költészetének éppen ez a magyar eredete élesen elhatárolja őt a nyugati költői irányzatok akármelyik képviselőjétől. A baudelaire-i dekadencia, az angol művészi hedonizmus éppen csak hogy átsuhan versein; a francia szimbolistáknak kötekedően abszolút művészi formaiságából pedig s a németeknek elvontságából vagy programszerűségéből semmit sem találunk bennük. *Költészetét mindezekkel szemben erős nemzeti és szociális vonások jellemzik*, amelyek már természetükénél fogva is Ady irodalmunkban egészen más szerepet és jelentőséget fognak juttatni, mint amilyen a nyugati szimbolista költőké a maguk irodalmában.

Eros a meggyőződés, hogy Ady a magyar irodalomban olyan népszerűséget fog elérni, mint amilyenre Baudelaire, Verlaine vagy a német szimbolisták a maguk olvasóközönsége előtt sohasem számíthatnak. És ennek nemcsak az a magyarázata, hogy Ady költészetének mélyeséges nemzeti és szociális gyökerei vannak, hanem következik ez abból a kivételes helyzetből is, amelyet Ady költészte a magyar líra fejlődésében teremtett. Ady előtt lírikusaink csupán Petőfi és Arany formakészletére, rimelésére és költői szemléletére támaszkodtak, s azokat, akik az irodalmi közszellemmel szembehelyezkedve egyéni útra merészkedtek, a páncéllal vértezett kritika elhallgatásra vagy visszhangtalan társtalanságra kényszerítette. Vajda János, Reviczky és Komjáthy ismert hajótöröttei egyéni költői próbálkozásainknak, s áldozatai egy nagy korszak elfogult kritikái szellemének, amely a művészi szépet csak a maga alkotta kódex értelmében volt hajlandó elképzelni. Márpedig tudnunk kell, hogy Petőfi forradalmi fellépése előtt is volt magyar líra, amelynek sokoldalú műformai kísérlete, zengzetes és szuverénül költői nyelve minden folytatás nélkül maradtak, mert a Petőfi fellépésével megnyílt irodalmi éra éppen ezzel az irányzattal állott szöges ellentétben. Mindenki előtt ismeretesek a Petőfi—Arany-korszak nagyszerű eredményei, de nyilvánvaló az is, hogy mikor ez az irányzat alkonyulatba hajlott, az elkövetkező lírai megújulásnak föl kellett venni a kapcsolatot azokkal a költői irányokkal, amelyeket a népies nemzeti iskola feledésbe merített.

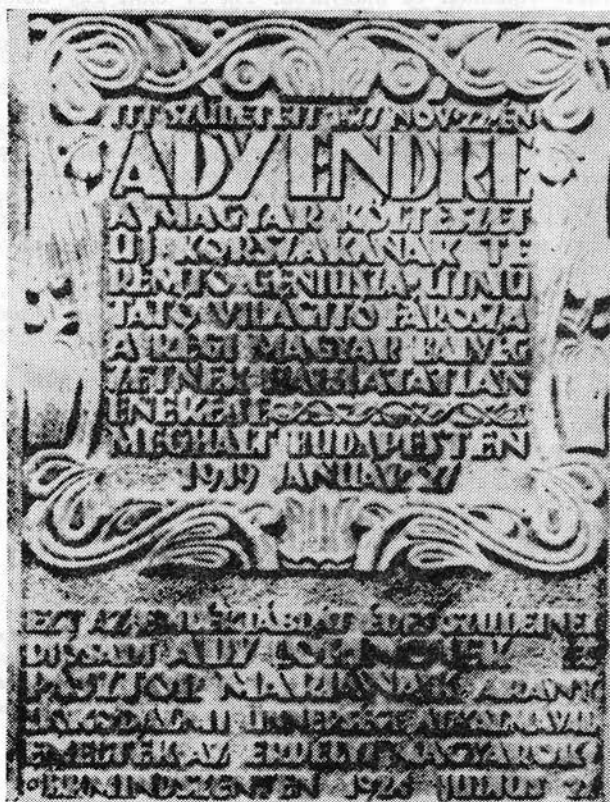
Ady fellépése lírai költészetünk egy szakadéknak merész áthidalását jelentette. Szerepe forradalminak látszik az őt megelőző epigon korszakkal szemben, s mégis szélesebb alapján áll a hagyományoknak, mint elődei, mert messzibbre nyúl vissza a múltba, s egyetemesebb szempontokat ölel magához. Költészetének megvan az a jelentősége, hogy nemcsak új világszemléletet hozott, nemcsak bekapcsolódott a nyugat-európai irodalmi áramlatokba, hanem a magyar lírai költészetet *egyetemessé* is tette.

Elég csak egy pillantást vetnünk az utolsó két évtized gazdag lírai termésére. Nincs műforma, nincs ritmusoknak, időmértékeknek lehetősége, nincs a költői egzaltációnak egy árnyalata sem, amely ebben a költészetben hangot ne talált volna. Nem fogunk minden költőnkben Ady-hatást találni, sőt jellemző modern líránk életképességére, hogy nyomára sem akadunk annak, amit Toldy Ferenc keserűséggel panaszolt a Petőfi-korszakra, hogy mindenki egy kolomp után megy: *de mégis él Ady szelleme, Ady felszabadító gesztusa* minden költőnkben, akár klaszszikus álmokat kerget, akár szabad versekben éneklí a mai élet diadalát; akár a legelvontabb egyéniesség szféráiba vonul, akár a tömegérzések hullámaiba veti magát, mert *a vers diadalát, a költői hivatás áldottságát* ő hozta vissza a magyar irodalomba.

Ezt jöttünk elmondani itt a boldog családi ünnepet ülő Ady-szülők, s e város közönsége előtt, amely fiának híven őrzi emlékét. Tudjuk, hogy 30 év óta, amikor Ady Endre mint diák elment tőlük, sokat szenvedtek miatta; szerető s mindig bízó szívüknek sok bujkáló rágalom, félreértés és lekicsinylés ellen kellett megküzdenie. De ők kitartottak mellette. És most eljön az igazságtevő idő, s visszahozza nekik a költő arcát.

— Ady Endre szülei, rokonai, barátai, nézzetek az arcra, amely megtért hoztátok. Mi csak a kortársak mécsesével világítunk rá, s mégis milyen tisztán ragyog. De majd utánunk fölgyűlnak a jövőző kor emlékező fároszai, s azoknak a fényében sohasem ismernének rá a költőre, akit *emberi sors hívása* vezérelt el közületek, s a halhatatlanság megszépítő győzedelme hozott vissza.

1924

A Kós Károly készítette
érmindszenti emléktábla